

Anmeldelse af Finn Hansson

Filosofisk bagtæppe for 68'erne

Peter Thielst har sat sig for at undersøge den idehistoriske eller filosofiske baggrund for 68 oprøret. Han har valgt at gøre det ved at forsøge at foretage en blotlæggelse af 'tidsånden' eller samfundsfilosofien fra efterkrigsårene frem til 60'erne. Bogen kan derfor ifølge Thielst læses som en slags bagtæppe for 68 oprøret. Han sætter et idehistorisk perspektiv på de filosofiske retninger, som kom frem i de vestlige lande efter opgøret med nazismen. Et opgør som hos kritiske europæiske filosoffer i høj grad blev reflekteret i spørgsmål om at gøre oprør eller modstand (modstandsbevægelsen mod nazismen lå få år tilbage), og det gjaldt både de filosoffer, som blev og dem som måtte gå i eksil.

På den måde afviger bogen ganske meget fra flere af de udgivelser, som 50 året for 68 har givet anledning til, bøger, der ofte giver en række aktivister mulighed for at fortælle deres erindringer, men lader disse stå uden videre forsøg på at placere dem i en sammenhæng¹⁾. Det giver sjældent anledning til idehistoriske refleksioner. En anden tilgang, der dukker op med mellemrum og nu også i 50-året, er højrefløjskritikken af 68, hvor oprørets autoritetskritik og den samfundskritik, der kom i kølvandet på oprøret korrekt ses som en undergravning af den etablerede samfundsorden – vi husker endnu Fogh Rasmussens kritik af "rundkredspædagogikken", som blev tilskrevet 68'erne. "Det er som om, at indlæring af faglige færdigheder er blevet nedprioriteret til fordel for at sidde i rundkreds og spørge: "Hvad synes du selv?" (åbningstalen 7.10 2003).

Men med det valgte udgangspunkt, kortlægning af 'tidsånden' før 68 i det Thielst'ske perspektiv, adskiller denne bog sig tydeligt fra andre udgivelser i anledning af 50 års jubilæet.

Thielst har valgt at opdele bogen i seks kapitler, 1: Oprør – praktisk; 2: Oprør – teoretisk; 3: Kritisk teori; 4: Antipsykiatri; 5: Transcendens; og 6: Lyst, krop og køn.

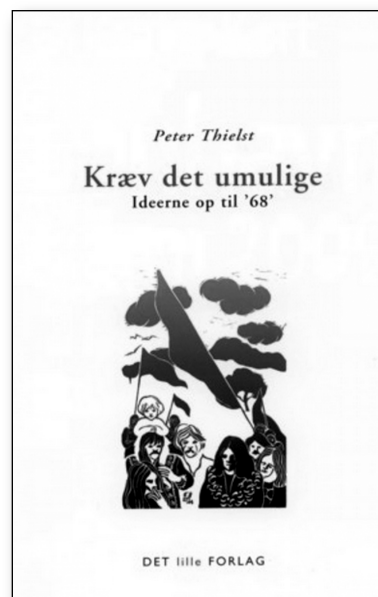
Det er på mange måder en vellykket disposition, fordi de meget forskellige samfundsfilosofiske stemmer forholder sig meget forskelligt i deres refleksioner over samfundsudviklingen. Der er eksempelvis ganske stor forskel på en Timothy Leary og en Jean Paul Sartres prioritering af, hvad der er centralt i den samfundsudvikling de ser på. En organisering af bogen efter forfatterskab ville have givet læseren et rodet og uoverskueligt billede.

Både i forord og efterskrift gør Thielst sig umage for at undgå en læsning, der på en forenklet måde ser præsentationen af det idehistoriske 'bagtæppe' for 68 som en

1. Se f. eks. Stemmer fra 68, redigeret af Junge og Lund.

slags årsagssammenhæng eller som et ideologisk bagtæppe, der skal forklare hvad der skete dengang. Dels fordi '68' er et mangehovedet 'uhyre' eller om man vil: et træ med mange frugter – og en række forskellige rødder." Dels fordi den simple årsag/virkning tænkning ikke kan bringes i anvendelse her; fx er det nok sikkert og vist, at de fleste i 60'erne havde hørt Beatles og Stones, havde hørt om Vietnamkrigen og selv sunget med på 'We shall overcome', men hvor mange (og hvem) havde læst Marcuse..." (s. 181)

Thielst påpeger også i bogen, at der i 60'erne var en række samfundspolitiske begivenheder, der spillede en stor rolle for den meget heterogene 68 bevægelse. Denne brede og mangehovedede bevægelse udviklede sig på en baggrund i de vestlige samfund, som rummede konfliktfyldte demonstrationer mod Vietnamkrigen, solidaritet med de mange oprørsbevægelser i de tidligere og tilbageværende kolonier, kampen mod apartheid i Sydafrika og palæstinenserne kamp for frihed. Dertil kom frygten for atombomben og ikke mindst en række mord på personer, som de unge i 60'erne så op til som personer, der kunne bidrage til en bedre verden. Det var mordene på John og Robert Kennedy og på Martin Luther King. Men tættere på i Europa skete der også en række ting, der havde indflydelse på ungdommens verdensopfattelse, herunder oberstjuntaens statskup i Grækenland og at der, trods tøjbrud i USSR efter Stalins død, ikke var grænser for det kommunistiske systems vilje til at bekæmpe de spirende demokratibevægelser, som det skete med invasionerne af Ungarn og Tjekkoslaviet. Men især de store studenterdemonstrationer i Paris og Berlin og den politivold, de blev mødt med, havde stor betydning som inspiration – i Danmark var det nok især nedskyd-

Peter Thielst.
Kræv det umulige. Ideerne op til '68'.
Det lille Forlag, 2019.
190 s. Kr. 225,-.

ningen af studenteraktivisten Rudi Dutsché i Berlin i 1968, der gjorde indtryk.

Thielst gør opmærksom på, at han var en 17-årig gymnasist, da oprøret startede, og derfor har set det med en vis afstand. I den sammenhæng er det nok også rimeligt, at denne anmelder præsenterer sig som en i 68 24-årig sociologistuderende, der var ganske aktiv i det københavnske studenteroprør.

Men nu til indholdet. Thielst bruger det første kapitel til en præsentation af en række forfattere som, med udgangspunkt i de konfliktfyldte 60'ere, fik betydning for debatten om oprør og modstand – og især hvordan oprør kan begrundes. Mest udførligt præsenteres Frantz Fanon, som med et personligt udgangspunkt i den blodige frihedskrig i Alger, diskuterer vold som modstandspotentiale. Fanon afviser ikke direkte vold som modstand, men fremhæver med henvisning til Sartre, at den nødvendige vold mod undertrykkere skal være en kollektiv vold. Sit hovedværk, 'Fordømte her på Jorden' skrev Fanon med et europæisk publikum for øje, for at befolkningen i de europæiske koloni-

magter kunne forstå oprørets og voldens nødvendighed i frihedskampen. Men han fremhæver også, at de undertrykte i kampen skal være meget bevidste om kolonimagts indflydelse på socialisering og karakterdannelse hos de undertrykte. Fanon fremstår som en af de mest betydelige 3. verdens teoretikere i denne sammenhæng, mens andre revolutionsaktivister som eksempelvis Che Guevara, der nok fik en rolle som martyr for venstrefløjen med plakater osv., tekster på ingen måde fik samme betydning som Fanon's bøger.

Den konfliktfyldte udvikling i USA oplevede ungdommen i Vesteuropa både i det fremstormende forbrugersamfund, som præsenterede den amerikanske kultur for den europæiske ungdom, men samtidig også i protesterne, borgerrettighedsbevægelsen, mod samme kulturs iboende racisme og undertrykkelse, der især ramte de sorte i USA. Den mest prominente fortaler for ikke-vold som modstand mod disse forhold, Martin Luther King, fik ligeledes stor betydning, ikke blot ved at vise et personligt engagement i ikke-vold kampagner, men også fordi King formåede at formulere sin samfundskritik og argumenter for ikke-vold i meget slagkraftige vendinger. Men med mordet på King i 1968 ændrede denne kamp sig til en mere konfrontatorisk modstand med Black Panthers chef ideolog Eldridge Cleaver som talsmand for direkte voldelig modstand.

Her slutter Thielst meget naturligt tidsperioden og går til næste kapitel, en diskussion af oprør ud fra mere teoretiske perspektiver.

Først præsenteres vi for Camus, som med formuleringen 'mennesket siger nej', fremhæver modstandens mere eksistentielle sider, det personlige valg, som samtidig skal være kollektivt, "jeg gør oprør, altså er vi". Thielst påpeger at Camus bruger meget brede og upræcise begreber som muliggør, at læseren let kan indlæse egne holdninger og måske derfor også kan afvise Camus' kulturkonservatisme. Jean Paul Sartre kommer her ind med sine langt mere udfoldede argumenter for en eksistentialisme og sine forsøg på at fremskrive en humanistisk etik. Thielst giver en klar og læselig præsentation af Sartres omfattende forfatterskab, ikke mindst fordi Sartre antages at være udbredt læsning blandt den tids ungdom, og han slutter gennemgangen med fokus på bogens tema på følgende måde: "Om der i Sartres forstand overhovedet indgik revolutionære gruppedannelser i '68', er tvivlsomt, men flere midlertidige oprørske fællesskaber så utvivlsomt sig selv i det lys...".

Herbert Marcuse blandt studenter i Berlin 1968

Kapitlet afsluttes med en omfattende præsentation af Herbert Marcuse, som blev udråbt til 'studenteroprørets filosof'. Marcuse, som før krigen tilhørte gruppen omkring Franfurterskolens kritiske teori, placeres af Thielst i flere kapitler, men inddrages her som oprørsteoretiker på baggrund af hans omfattende forfatterskab, som både rummer en radikal kritik af det moderne kapitalistiske forbrugersamfund og samtidig dets destruktion af personligheden. Marcuse's rolle i studenteroprøret blev i forhold til venstrefløjen i Europa i høj grad understøttet af, at en af hans elever fra University of California, Angela Davis, var en fremtrædende repræsentant for både de sorte frihedsbevægelser i USA, for feminismen og også engageret i andre radikale organisationer, og anklaget for medvirken til drab på en dommer. Marcuse havde stor indflydelse på '68' bevægelserne gennem sin kritik af 'det en-dimensionale samfund', og den samtidige fremhævelse af kampen for frigørelse. I Marcuse's teoretiske analyse har også begrebet 'repressiv tolerance' stor betyd-

ning, den tolerance for kritik og frihed, som en-dimensionale samfund tillader indtil et vist punkt. Marcuse påpeger i sine analyser, at de kritiske stemmer uden magt skal have forret, hvis der skal være tale om reel frihed. Hvor Marcuse's mere teoretiske samfundskritik blev taget op af studenterbevægelsen, var der andre dele af '68', der især tog fat i hans teser om sanselighed og lyst, om seksualitet, som kræfter der kunne frembringe en ny mennesketype.

Via Marcuse kommer Thielst til Frankfurterskolen og dennes formulering af kritisk teori. Frankfurterskolen, omkring Institut für Sozialforschung i Frankfurt, var i 30'erne en fremtrædende institution i Tyskland, der arbejdede med en marxistisk samfundskritik, som på alle punkter afveg fra den ortodokse historisk-materialistiske marxisme, som blev dyrket af USSR og de kommunistiske partier i Vesteuropa.

Centralt i denne skoles arbejde var et opgør, en kritik, af den traditionelle borgerlige positive videnskabsopfattelse. Alle førende repræsentanter fra Frankfurterskolen, Horkheimer, Adorno, Fromm og Walter Benjamin, måtte i 30'erne gå i eksil pga. nazisternes forfølgelse. Benjamin begik selvmord under flugten, men de øvrige genoptog deres arbejde i eksil og efter krigen. Blandt de mange væsentlige bøger, som ikke mindst fik betydning for studenterbevægelsen, er Adorno og Horkheimers 'Oplysnings Dialektik' nok den betydeligste. Her viser de hvorledes teknologi, medier og reklame i det moderne kapitalistiske samfund har påvirket og begrænset den fornuft og oplysning, som siden Kant, Newton og Galileo har været afgørende i udviklingen af det moderne samfund, men nu er truet." Trods denne pessimistiske analyse fastholdt de troen på, at "friheden i samfundet er uløseligt forbundet med oplysende tænkning". Horkheimer og Adorno og ikke mindst deres elever som Alfred Schmidt og først og fremmest Jürgen Habermas, kom i årene efter 68 til at spille en fremtrædende rolle i studenteroprørs opgør med samfundsvidenskaberne i den vestlige verden.

En anden betydelig person fra denne tradition er Erich Fromm, som havde en baggrund i psykoanalyse og kombinerede denne med en udomatisk marxisme. Derigennem kunne Fromm beskæftige sig med socialisering og karakterdannelse i det moderne samfund. Fromm arbejder især med analysen af socialkarakterer under forskellige samfundsvilkår og kan således vise, hvorledes den fremvoksende in-

dividualisme har en negativ bagside i form af angst og ensomhed, en autoritær personlighedstype, forhold som Fromm forbinder med bl.a. nazismens tiltrækning hos så mange mennesker. Fromms blanding af Marx og Freud udmønter sig ifølge Thielst i en række brede og ikke præcise begreber, som gør hans kulturkritiske analyser af udviklingen af socialkarakterer fra fremmedgørelse til det 'sunde' samfund ganske abstrakt.

En af de vigtigste elever af den første generation fra Frankfurterskolen er Jürgen Habermas. Habermas fik allerede i midten af 60'erne betydning med sine analyser af erkendelsens vilkår og lidt senere af teknikens betydning i det borgerlige, kapitalistiske samfund. Habermas fik sit gennembrud med sin analyse af den borgerlige offentlighed og beskæftigede sig især med spørgsmålet om erkendelsesinteresser og disses indlejring i de samfundsmæssige strukturer. Det er for anmelderen vigtigt at fremhæve, at Habermas, meget tydeligere end det fremgår af bogen, fik stor betydning for de oprørske studerende og derved var af afgørende betydning for udviklingen af den kritiske samfundsvidenskab, som studenteroprøret var fødselshjælper til.

Efter afsnittet om kritisk teori går Thielst videre med en anden af de ganske radikale kritikere af det borgerlige samfund, som kom frem under og i forbindelse med 68 oprøret. Psykiatriens ofte inhumane behandlingsteorier blev på et mere abstrakt niveau kritiseret af både Marcuse og Fromm, som klart forbandt de psyko-sociale problemer med fremmedgørelse og undertrykkelse i det moderne kapitalistiske samfund. Denne kritik var imidlertid ret abstrakt og forholdt sig ikke til de behandlingsmetoder, der i 1960erne blev anvendt i psykiatrien. To engelske psykiatere, Ronald Laing og David Cooper tog i 60'erne et direkte opgør med den institutionelle psykiatri og dens behandlingsmetoder og stillede spørgsmålet: hvem er det som definerer hvem som er gale. Med begrebet antipsykiatri fik de med baggrund i egne erfaringer som praktiserende psykiatere en vældig gennemslagskraft, ikke mindst fordi de synliggjorde en række af de magt og undertrykkelsesmekanismer, som den enkelte var en del af, i familie og i institutioner. Antipsykiatrien var først og fremmest et ganske radikalt oprør mod autoriteter og magthavere på alle niveauer, også i forhold til opfattelsen af den enkelte persons forskellige roller, i familie, skole osv..

Laing og Cooper krævede, at diagnoser skal for-

stås som en samfundsmæssig proces, der undergraver menneskelig ligeværd og er udtryk for magtrelationer i samfund og familie. Ud fra kritikken påpeger de, at det er afgørende at forstå splittelserne i sindet ud fra klientens oplevelser. Begge forfattere byggede deres kritik på erfaring fra terapeutisk arbejde, og de formulerede begrebet antipsykiatri som en behandlingstilgang, der skal inddrage både klienten, familien og samfundet.

Laing og Cooper fik i de efterfølgende år stor indflydelse på opfattelsen af afvigelser og Thielst finder meget relevant over det forhold, at Michel Foucaults arbejder (*Madness and Civilisation*, *Klinikkens fødsel*), som ligeledes og i en mere teoretisk optik også arbejder med relationen mellem samfund og galskab, ikke kom til at spille nogen særlig rolle dengang i forhold til Laing og Coopers bidrag, selvom Foucault senere har fået stor betydning i samfundsvidenskaberne.

I kapitlet om Transcendens præsenterer Thielst os for bidrag, som forsøger at formulere nye typer religiøse opfattelser i en tid, hvor der er opbrud i de traditionelle religiøse forestillinger. Aldous Huxley præsenterede i "Erkendelsens døre" nye tilgange til erkendelse, som kan ophæve normale opfattelser af tid og sted og derved give en ny indsigt i selvet. Huxley byggede selv på erfaringer med brug af euforiserende stoffer, især meskalin, til udvidelse af bevidstheden, noget som hos andre forfattere som Watts og ikke mindst Timothy Leary blev til endnu mere radikale forestillinger om, hvorledes brug af euforiserende stoffer var en vigtig kilde til at forøge selvindsigt, oplevelser og skabelse af en ny religiøs indsigt. Leary havde udført forsøg med personer på Harvard og brugte erfaringerne herfra til at advokere for at LSD var et vidundermiddel, der kunne skabe en religiøs gud hos brugeren. I en kritik af Learys forsvar for LSD skriver Thielst:

"Måske ligger der mere end en nuance i, at Aldous Huxley talte om 'døre til perception', en anden subjektiv sansning af verden, men Timothy Leary insisterer på, at der *er* noget *derude*, og at denne virkelighed er *Gud*."

Det sidste kapitel i bogen *Lyst, Køn og Krop*, indleder Thielst med en redegørelse for Marcuse's Freud inspirerede syn på seksualitet og civilisation og hans undersøgelse af den drivkraft, som eros kan have for personen. Analysen af drifter og sublimering hos Marcuse overtages af Norman Brown, som fordi han læser Freud i engelsk oversættelse og ikke

klart kan differentiere mellem drift og instinkt ender med en mystik og dødsfascination.

Kvindekampen, som var en uadskillelig del af 68, havde ifølge Thielst Betty Friedan som en nøgleperson med sine skrifter om feminisme, og behandles i samme kapitel. Friedan fik dengang langt større gennemslagskraft end Simone de Beauvoirs tidligere og langt mere radikale skrifter. Friedan blev fulgt op af Kate Millett og andre kvindepolitiske forfattere som Julie Mitchell og Germaine Greer. I forhold til den betydning, som kvindebevægelsen fik i 68 og årene efter, er Thielst efter min mening lidt for hurtig med at afslutte dette kapitels beskrivelse af den idehistoriske baggrund herfor.

Den sidste del af dette kapitel er helliget kropstherapierne, hvor Wilhelm Reich, der også flygtede til USA før verdenskrigen, indtager en central plads. Reich var central i Sexpol bevægelsen og arbejdede med Freud-inspirerede studier af fascismens massepysykologi. Det førte ham til teorier om libido som elektriske ladninger og videre til teser om kropstherapi, der skulle baseres på orgasme, som metode til frigørelse af den fremmedgjorte bevidsthed. Reich endte i mere og mere mystiske teorier og fik ringe indflydelse på forståelsen af forholdet mellem krop og bevidsthed.

Det er på mange måder en interessant bog. Thielst skriver godt og får gennem sin egen læsning sat sin forståelse af de fleste af de stemmer, der udgjorde 'tidsånden' før 68 ind i bogen på en overskuelig måde. Jeg har i min gennemgang af bogen forsøgt at præsentere de forskellige forfattere ud fra Thielst's læsning af dem. Kun i enkelte tilfælde har jeg inddraget egne holdninger for at kunne give læserne en så klar præsentation af bogen som mulig.

Der er dog i mine øjne nogle alvorlige mangler i den præsentation af 'tidsånden', som lå til grund for 68 i Thielst's udvalg af stemmer. Vigtigst er nok, at Frankfurterskolen med Adorno og Horkheimer som nøglepersoner og dens elever, især Habermas, behandles ret kortfattet i forhold til den helt centrale rolle, de fik i den del af 68 bevægelsen, som studentoprøret udgjorde. I det afsluttende afsnit argumenterer Thielst endvidere for, at udeladelsen af Marx skyldes, at han ikke var en aktiv stemme før 68. Det må være fordi Thielst har for snævre idehistoriske briller på. Allerede i årene før 68 var der især i Vesttyskland udgivet en række tekster med nytolkning af Marx – flere af eksilerede forskere fra USSR (Ros-

dolsky, Rubin, Vygotsky) og alle med klar distance til den ortodokse Marx-læsning hos de kommunistiske partier. Denne 'revival' af Marx udgjorde også en del af 'tidsånden', ikke mindst for de vesttyske studenter. Disse tekster lagde endvidere grunden til den intensive Marxlæsning, som fulgte efter 68.

Men for forståelsen af, hvad der inspirerede den meget heterogene bevægelse, som sammenfattes i 68, er det mere alvorligt, at Thielst kun har de idehistoriske briller på. Han nævner godt nok, at de fleste aktive havde hørt Beatles og Stones, men hvad med den betydning, som de mere alternative musikstemmer som Doors, Frank Zappa, Bob Dylan, Jimmy Hendrix osv. havde? I dansk sammenhæng skal nævnes den betydning, som de helt nye danske grupper som Burning Red Ivanhoe og Gasolin fik for hele 68 bevægelsen.

En anden udeladelse er litteraturen. 68 bevægelsen læste ikke blot eller måske i mindre omfang de filosoffer, Thielst gennemgår, men inden 68 blev der i høj grad læst, hvad der dengang blev kaldt alternativ litteratur. Forfattere fra beatgenerationen som Kerouac, Burroughs og Cassidy og de mere fantasiprægede forfattere som Tolkien var læsning, der gik på tværs af de forskellige grupper, som endte som en del af 68.

Endelig, hvilken rolle spillede de forskellige idehistoriske traditioner for hvem? Det er naturligvis urimeligt at forvente, at Thielst havde lavet en større empirisk undersøgelse af hvem, der i 68 bevægelsen blev inspireret af hvem men nogle enkelte nedslag havde nu været på sin plads. Jeg har selv nævnt Frankfurterskolens betydning for studenteroprørets samfundskritik (næppe mange unge havde inden 68 læst Adorno og Horkheimer, men lige efter gik det stærkt med læsningen). Man kunne også nævne, at den offentlige mening dengang ikke entydigt var afvisende overfor 68 bevægelsens samfundskritik, eksempelvis var undervisningsminister Helge Larsen, der gav Danmark verdens mest demokratiske styrelseslov for universiteterne, grundtvigianer med stor respekt for lighedsideal, ligesom rektor Mogens Fogh, med erfaring fra modstandsbevægelsen, havde respekt for oprør mod autoriteter og nok derfor ikke tilkaldte politiet, således at vi i Danmark undgik den slags voldelige konfrontationer, som dem vi så i Berlin og Paris.

Alt i alt er bogen en interessant læsning for en gammel studenteroprører, der nu får genopfrisket erindringen om, hvad der i 68 og derefter blev læst med stor ildhu.

Det fuldstændige fravær af en diskussion af, hvil-

ken betydning læsning af skønlitteratur og brugen af musik havde for hele 68 bevægelsen gør, at bogen begrænser sin problemstilling til en undersøgelse af 'tidsånden' som primært retter sig mod baggrunden for studenterbevægelsen og kvindebevægelsen, men ikke de øvrige dele af 68-bevægelserne.

Det er en klar svaghed i bogen, at Thielst ikke forholder sig til sit fravalg. Grænserne mellem bevægelserne i 68 var flydende, også studenteroprørere læste litteratur og hørte musik. Det var eksempelvis ikke et tilfælde, at studenteroprørets start begyndte med en stor demonstration i Københavns Universitets studiegård med musik af Burnin' Red Ivanhoe, for arrangørerne, de psykologistuderende, skulle musikken trække de studerende til den fest, som demonstrationen også var!

Med disse væsentlige forbehold kan bogen anbefales, Thielst skriver klart og får præsenteret sin læsning af en række af fremtrædende filosoffer, som senere generationer nok ikke kender eller kun i meget begrænset omfang, filosoffer som spillede en stor rolle for 68 bevægelsen, om end hans udvalg nok mest peger på studenterbevægelsen og i begrænset omfang kvindebevægelsen.

Afslutningsvis er det vigtigt endnu engang at påpege, at bogen ikke kan eller skal læses som en præsentation af en række filosoffer, der var årsag til eller stod bag 68 bevægelserne. Det fremhæver Thielst selv flere steder og for aktører dengang er det indlysende – mange af disse samfundsfilosoffer blev først læst efter 68 – men for senere generationer kan det være fristende at tro, at der dengang var en sammenhæng.

Hvis man skal tale om sammenhæng i den forbindelse er det, at det billede der tegnes af efterkrigstidens idehistorie er et intellektuelt bagtæppe for 68 bevægelserne – men ikke kun for 68-erne, mange fra tidligere generationer, nok især med rødder i krigsårene, var langt mere direkte berørt af og havde også læst nogle af disse filosoffer.

Finn Hansson har for nylig udgivet "1968: Studenteroprør og undervisningsrevolution: En fortælling om opgøret med traditionel universitetsundervisning."